

Considered and analyzed the life and career of the native Khmelnytsky doctor of historical sciences OI Baranovych that most of his works devoted to the study of the history of Volyn and hometown period XVI-XVIII centuries.

Key words: *OI Baranovych the city Starokostiantyniv, Kyiv, Moscow, Volyn, medieval, social and economic history, local history, labor.*

Отримано: 19.09.2012

УДК 94:2-773(477.43)»17/18»(043.3)

Ю. І. Блажевич

**ФОРМУВАННЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ УПРАВЛІНСЬКИХ СТРУКТУР
ПОДІЛЬСЬКОЇ ПРАВОСЛАВНОЇ ЄПАРХІЇ В УМОВАХ
ІНКОРПОРАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ РОСІЙСЬКОГО САМОДЕРЖАВСТВА
(кінець XVIII — 50-ті роки XIX ст.)**

В дослідженні на основі архівних документальних та історичних матеріалів висвітлено процес формування управлінських структур Подільської православної єпархії наприкінці XVIII – 50-ті роки XIX ст. згідно з імперським курсом на уніфікацію та одержавлення церковно-релігійної сфери краю за великодержавними та синодальними взірцями.

Ключові слова: *єпархія, архієрей, духовна консисторія, вікарний єпископ, духовні правління, благочинні округи, духовенство, причет, парафія, церковний староста.*

Актуальність проблеми та аналіз досліджень і публікацій з цього питання. Історія православ'я в Україні та її регіонах, зокрема й на Поділлі, була і є однією з проблемних складових частин нашого минулого. Масштабні зміни, що відбулися в нашій державі на межі XX-XXI ст. в усіх сферах соціально-економічного, суспільно-політичного і духовно-культурного життя, зумовили підвищений інтерес до минулого православної церкви. На всіх етапах суспільного поступу ця духовна інституція відігравала визначну роль у розвитку як української нації, так і української державності. Тому вибір теми дослідження зумовлений тим, що Поділля традиційно відзначається глибоким корінням поліетноконфесійності зі значним впливом православної, римо-католицької, уніатської та іудейської конфесій. Водночас проблеми становлення та функціонування управлінських структур Подільської православної єпархії не знайшли комплексного вивчення. Між тим, саме у цей час церковно-релігійне життя мешканців краю зазнало істотних інституційних, канонічно-юрисдикційних та етноконфесійних змін, пов'язаних з імперськими та синодальними підходами у вирішенні повної інкорпорації регіону в орбіту Російської держави.

Дослідження і відображення теми в українській і зарубіжній літературі відбувалося в три етапи: дореволюційному, радянському та сучасному. На першому переважно накопичувався фактичний матеріал і створювалися джерела епістолярного жанру. В цьому плані значний науковий інтерес щодо осмислення державно-

церковних відносин на Поділлі в досліджуваній період, розкриття суті політики царського уряду з одержавлення релігійних конфесій і перетворення їх в інструмент імперського контролю над духовно-релігійною сферою краю представляють публікації дореволюційних дослідників церковної історії В. Антоновича, В. Біднова, П. Викула, К. Доброловського, М. Кояловича, А. Неселовського, П. Орловського, В. Песецького, С. Рункевича, Є. Сіцінського, П. Троїцького, М. Яворського, В. Якубовича та ін.

У радянські часи, панівними для яких були комуністична ідеологія з її войовничим атеїзмом, істотних праць з релігійної історії на Поділлі не з'явилось. Між тим, були опубліковані загальні дослідження історії православної церкви І. Власовського, А. Карташова, М. Нікольського, І. Смолича та ін.

З утвердженням державної незалежності України світ побачила низка ґрунтовних узагальнюючих праць, присвячених розвитку релігійної сфери на Поділлі наприкінці XVIII – в середині 50-х рр. XIX ст. Значний науковий інтерес щодо розкриття суті інкорпораційної і уніфікаційної політики царського уряду згідно з великоросійськими і синодальними правилами представляють публікації таких відомих сучасних українських істориків, як В. Бондаренко, А. Колодний, О. Крижанівський, С. Плохій, О. Реєнт, О. Саган, В. Смолій, Д. Степовик, Н. Стоколос, П. Яроцький та інші, котрі дозволяють глибше з'ясувати обрану для дослідження проблему.

Вагомий вклад у вивчення окремих аспектів релігійного життя Поділля вносять сучасні вчені і дослідники Л. Баженов, О. Григоренко, Є. Зваричук, А. Лисий, А. Опря, І. Рибак, В. Ровінський, П. Слободянюк, В. Смолінський, А. Філінюк, автор цієї дисертації та ін. Цікаву наукову інформацію релігієзнавчого характеру містять наукові збірники за підсумками міжнародних, всеукраїнських та регіональних наукових форумів, проведених на теренах нашого краю.

Виклад основного матеріалу. Становлення Подільської православної єпархії та зміцнення православ'я на теренах краю насамперед було пов'язано з іменем першого архіпастиря Іоаникія, який керував нею впродовж 1795-1819 рр. Тут варто зазначити, що в 1793-1795 рр., коли Поділля опинилося в складі Російської імперії, а її православні парафії були включені до Мінської, Ізяславської і Брацлавської єпархій на чолі з преосвященним Віктором Садковським, тоді розпочався перший короткий етап відродження православного життя в регіоні. Роки архієрейства Іоаникія стали важливим етапом становлення церковних управлінських структур, організації та утвердження православного віровчення серед основної маси населення Подільської губернії.

Перший архіпастир Поділля Іоаникій (в миру – Микола Беркут) [19, с.777] народився у 1742 р. в м. Полонному. Тому мав прізвище Никифорович-Полонський. Через втрату батьків під час татарського набігу виховувався у дядька [20, с.61]. Освіту здобув на батькові гроші в Київській духовній академії [18, с.801]. Спочатку вчителював у Смоленській семінарії, потім був заочником вчительською сухопутного кадетського корпусу в Санкт-Петербурзі.

Згодом організував духовну семінарію у Тамбові. Керував чернечими обителями Чернігова, Нижнього Новгорода. В останні роки був настоятелем Московського Ставропігійального Донського монастиря. Будучи уродженцем Південно-Західного краю, був добре обізнаний із місцевими умовами, прекрасно володів російською, польською і українською мовами й став гідним кандидатом на єпископську кафедру [21, с.14-15].

Повідомлення про призначення на єпископську кафедру Іоанікій отримав 13 травня 1795 р., а в липні виїхав на Поділля. Згідно з указом очільник єпархії повинен був прийняти за описом відібрані в уніатів монастирі, а монастирські церкви освятити за православним чином і негайно доповісти про проведену роботу Св. Синоду. Новому архіпастирю необхідно було взяти під контроль монастирські господарства [12, арк.91].

По дорозі в Україну Іоанікій відвідав Київського митрополита Самуїла, за якого православна церква в Києві вже стала російською, та отримав настанови щодо забезпечення позицій російського самодержавства в духовній сфері регіону, запросивши трьох студентів духовної академії для роботи в єпархії. За розпорядженням губернатора, на кордоні архіпастиря зустріли спеціальні чиновники, в супроводі яких він прибув у Кам'янець-Подільський [12, арк.96]. На Поділлі не було ще ні консисторії, ні семінарії, ні училищ, а лише «принижене і пригнічене православне духовенство, що перебувало у повній залежності від панів-поляків. Все потрібно було створювати, облаштовувати, відроджувати, поновлювати та пристосовувати, і все це чинити у найважчих і найнесприятливіших обставинах» [17, с.10-11].

Оскільки відведені приміщення францисканського монастиря для поселення першого подільського архієрея та консисторії в Кам'янці-Подільському не були облаштовані, його тимчасовою резиденцією та місцем розміщення духовної консисторії і архівного відділення став Шаргородський православний монастир, який постав замість ліквідованих свого часу єзуїтського колегіуму, а згодом василіанського, тобто уніатського, монастиря і училища.

Іоанікій приступив до виконання обов'язків архіпастиря в складних суспільно-політичних умовах [22, с.10-11]. По-перше, формування і перші кроки функціонування єпархії доводилося налагоджувати одночасно з адміністративно-територіальними перетвореннями в регіоні. По-друге, тоді ще продовжувався процес переходу уніатів у православ'я. По-третє, потрібно було брати до уваги величезний вплив на подолян римо-католицької церкви.

За цей період на царському троні змінилось троє імператорів, кожен з яких неоднозначно ставився до повернення православ'я у Правобережну Україну, зокрема й на Поділля. Катерина II за допомогою православної церкви прагнула всіляко нівелювати роль римо-католиків і уніатів. Павло I симпатизував римо-католицькій вірі, підтримував її політично та фінансово, але не визнавав уніатів. Олександр I займав «золоту середину» в конфесійній політиці на приєднаних територіях, хоча допускав непродумані вчинки до

православного кліру і віруючих. Це накладалося на вирішенні релігійних проблем.

Система і структура церковного управління Російської православної церкви, як відомо, складалися протягом XVIII ст. На вершині управлінської піраміди стояв Св. Синод – найвища державно-церковна інституція на чолі з обер-прокурором, яка підпорядковувалася особисто імператору і забезпечувала за допомогою законодавчої, адміністративної і судової системи управління контроль за духовно-релігійною сферою імперії [27, с.11-262; 25, с.12-16].

Протягом 1796-1799 рр. правлячий архієрей безпосередньо займався визначенням кордонів єпархії. Територія Поділля стала основою Брацлавсько-Подільської єпархії, яку поділили на церковні округи. Починаючи з 1795 р., до її складу входили Брацлавський, Базалійський, Бершадський, Вінницький, Вербовецький, Гайсинський, Грудецький, Зінковецький, Кам'янецький, Кременецький, Летичівський, Літинський, Липовецький, Махнівський, Могилівський, Проскурівський, П'ятигорський, Сквирський, Старокостянтинівський, Тульчинський, Ушицький, Хмільницький, Ямпільський повіти. У 1797 р. до Київської губернії відійшли Махновський, П'ятигорський і Сквирський повіти, а Базалійський – до Волинської [22, с.27]. Натомість були включені Балтський і Ольгопільський повіти колишньої Вознесенської губернії. Однак і після цього проблема кордонів Подільської єпархії не була вирішена, оскільки її територія не співпадала з межами губернії. Це створювало значні незручності у цивільному і духовному адмініструванні щодо трьох повітів Волинської губернії (Дубенського, Кременецького і Старокостянтинівського), населення яких з питань духовних справ повинно було звертатись до Брацлавського архієпископа, а з цивільних справ – до Волинського губернатора. Тому 31 липня 1799 р. був виданий царський указ про відокремлення від Брацлавської єпархії цих трьох повітів і передачу їх під управління житомирського єпископа. Синодальним указом від 11 серпня 1799 р. Іоанікію було запропоновано відповідно до царського указу визначити межі єпархії, яка дістала назву Подільської, а архієрей став називатись Подільським і Брацлавським [22, с.28]. Територіальні аспекти єпархії доводилося розв'язувати аж до 1815 р.

Як єпархіяльний архієрей Іоанікія був наділений повною адміністративною, судовою і господарською владою над підлеглим духовенством, керував різними церковними установами і очолював духовний суд, відстоював церковні інтереси перед місцевими органами управління. У єпархії набули чинності імперські норми від 1764 р. щодо посадового окладу, утримання архієрейського будинку, а отже й самого архієрея [27, с.16-18]. Одночасно повноваження архієрея обмежувалися відчутною централізацією церковного правління і посиленням ролі Св. Синоду [27, с.17-19].

З прибуттям до Шаргорода архієрея Іоанікія при єпархії з 7 грудня 1795 р. запрацювала духовна консисторія [17, с.9] – церковно-адміністративний і судовий орган. У її віданні перебували всі справи єпархії, чинився суд над духовенством, а також

над мирянами з питань шлюбу, розлучення та богохульства [25, с.104]. Подільська духовна консисторія ділилася на «присутствіє» і канцелярію. «Присутствіє» складалося із п'ятьох штатних і двох позаштатних членів консисторії. Присутніми в консисторії указом Св. Синоду від 12 квітня 1795 р. були призначені архімандрит Шаргородського монастиря Єфрем і протоіерей Молявка-Тарасевич. У жовтні 1795 р. присягу склали ще п'ятеро осіб: канцелярист і копіїсти [22, с.12]. Члени духовної консисторії були вибрані за поданням єпархіального архієрея і затверджені Св. Синодом. В наслідок цього вони очолили певні столи (відділення) канцелярії (відділи) – розпорядчий, шлюботорозлучний, господарський, загальний, судовий, а також реєстраційне та архівне відділення, секретну частину. Секретар консисторії у своїй діяльності керувався указами Св. Синоду, розпорядженнями обер-прокурора і єпархіального архієрея. Поточними справами при архієреї займалася єпархіальна канцелярія [26, с.274].

Функції та завдання консисторії, яка складала вагому частину самодержавного бюрократичного механізму в реалізації інкорпораційної політики царизму в духовно-релігійній сфері новоприєднаних територій, конкретизувалися поступово і набули завершеного характеру в Статуті, затвердженому Указом імператора Миколи I від 27 березня 1841 р. [27, с.21-22]. Новий Статут консисторії представляв собою єдину уніфіковану нормативно-правову основу для своєї діяльності.

Майже водночас зі створенням духовних правлінь були організовані благочинні округи (благочиння), на чолі з благочинними (десятиначальниками) – керівниками низового духівництва. Благочинні представлялись єпископу і отримували від нього відповідні настанови про перебування на посадах. У своїй діяльності вони керувалися вимогами спеціальної «Інструкції благочинних парафіяльних церков» від 1775 р., чинність якої була перенесена на все Правобережжя. На відміну від священників усіх рівнів, яких призначали на посади з самого початку, благочинних обирали парафіяльним духовенством зі свого середовища. Проте в 1820 р. цей порядок був змінений призначенням їх єпархіальними архієреями як інструменту нагляду за всіма справами, що стосувалися церковного життя на місцях [15, №28373]. У благочинних зберігались списки всіх священнослужителів і церковнослужителів з детальною інформацією про них і членів їх сімей.

Кожному благочинню підпорядковувалося від 10 до 30 парафій. Якщо їх було більше 15, то благочинним призначалися помічники. Керуючись нормативними актами, вони двічі на рік об'їжджали округ, перевіряли ведення церковної документації (метричних книг, клірових та сповідальних відомостей, фінансової документації тощо). Щорічно інформували духовні правління про стан справ у парафіях, поведінку кліру і його родин, про кількість шлюбів, народжених, хрещень і померлих, церковні прибутки і видатки тощо. Духовні правління, в свою чергу, узагальнену інформацію направляли на адресу консисторії [8, арк.1-79; 9,

арк.108; 10, арк.79]. Благочинні також виконували обов'язки цензорів проповідей і катехізних повчань священників.

На початку 1796 р. на Поділлі, на основі вимог указу Св. Синоду від 9 липня 1774 р., були утворені духовні правління, що виступали нижчими адміністративними церковними ланками і підпорядковувались духовній консисторії. До їх компетенції входило призначення, звільнення і переміщення церковного кліру, а також контроль за веденням метричних книг, нагляд за господарською діяльністю релігійних установ, здійснення духовного суду, розгляд скарг, збір необхідної інформації для вищих церковних інстанцій [23, с.355]. Духовні правління на Поділлі склалися із трьох осіб – столоначальника і двох канцелярських служителів [6, арк.8, 18-20, 32-34].

У структурі церковного управління значне місце посідав архієрейський дім. Ігумен, який ним керував, дбав про господарські справи, облаштування життя архієрея, контролював роботу штатних церковнослужителів і підсобних робітників, забезпечував функціонування архієрейської дачі та архієрейського хору [26, с.277-278]. У 1799 р. за указом Св. Синоду владика разом із духовною консисторією переїхав до м. Кам'янець-Подільського. Проте ремонт архієрейського дому не був завершений. Іоаникій і консисторія тимчасово розмістилися в Свято-Троїцькому монастирі. Тільки в 1803 р. Іоаникій переселився у визначене приміщення. У ньому також поселили численну прислугу та церковний хор. При будинку були облаштовані тепла і холодна церкви. Консисторія та архів були розміщені в невеликому будинку при соборній Іоанно-Предтечинській церкві і лише у 1834 р. переведені в кам'яний двохповерховий будинок, викуплений у вдови губернського архітектора А. Тремберга, що знаходився неподалік від архієрейської оселі [7, арк.1-60].

Найнижчою церковно-адміністративною одиницею, що об'єднувала віруючих православної конфесії, була парафія. Її очолював парафіяльний священник. При парафії у переважній більшості була церква і причет. Причет, або церковне духовенство, складався із священнослужителів (протоіереї, іереї, диякони) і церковнослужителів (дяки, паламарі, псаломники, дзвонарі, проскурниці, співці, читці). У 1795 р. в Подільській православної єпархії діяло два соборних і 2048 парафіяльних храмів, було 1865 священників, 1903 церковнослужителі, 69 заштатних священників, 68 заштатних дяків і паламарів, 319 семінаристів. Їх сім'ї склалися з 6436 осіб жінок і дітей [22, с.11].

Священником міг стати не кожен. Церковне право досить детально регламентувало, наприклад, особисті якості кандидатів. Для прийняття сану існувало чимало перепон фізичного (тілесні вади та хвороби), духовного (маловір'я, наявність смертних гріхів чи нехрещених членів родини, низький рівень богословських знань) та соціального (другий шлюб, належність до деяких професій – лихварі, актори, утримувачі ігорних закладів тощо) характеру [28, с.156-164]. Водночас кандидату на священницьку посаду заборонялось одружуватись на особі жіночої статі, яка була роз-

лучена або була артисткою чи належала до іншого віросповідання (але не іншої національності), а також на близькій родичці. А якщо священник ставав вдівцем і одружувався вдруге, то його позбавляли духовного сану [27, с.31-32].

За час свого тривалого правління Подільською єпархією Іоаникій піклувався про те, щоб духовні пастирі проходили всі щаблі свого служіння. Він дбав не тільки про громадське та церковне, а й моральне обличчя духовенства, більшість з якого не мала належної церковної освіти. Багато священників отримали посвяту від уніатських єпископів, інші – від молдавських архієреїв. Деякі отримували священство в Переяславі та Києві або від заїжджих архієреїв [17, с.13]. Водночас єпископу доводилось засновувати єпархію в несприятливих умовах, коли православні пастирі та їх паства знаходились під владою поміщиків іншого віросповідання, перебували у повній від них політичній, економічній і соціальній залежності [17, с.15].

Вік священника обмежувався терміном від 30 до 60 років, хоча часто траплялися відхилення від норми через постійний дефіцит священнослужителів. Часто ними ставали 25-літні семінаристи, а в особливих випадках архієрей дозволяв 60-річним священникам служити ще 5 років. Виходячи на «покій», священник письмово зобов'язувався не здійснювати ніяких треб, а літургію служити тільки з особливого архієрейського благословення.

Реалізуючи великодержавну політику уніфікації та русифікації православ'я Іоаникій запровадив на Поділлі централізований порядок призначення священнослужителів архієреями без відома і клопотання мирян. За розпорядженням архієпископа, заяв-схвалення подавалися не архієрею, а місцевому благочинному. Той наводив детальні довідки про кандидата, засвідчував їх у духовному правлінні і передавав документи в консисторію. Подібні норми стосувалися і бажаних перевести в іншу парафію. Кандидатам призначали випробувальний термін. Переконавшись у їхніх позитивних якостях, миряни подавали своє схвалення про їх підтримку по інстанціях. Після позитивної резолюції архієрея кожен із кандидатів у канцелярії консисторії складав присягу «вірно і необлудно служити його імператорській Величності і в усьому підкорятися, не шкодуючи життя свого до останньої краплі крові... Повчати ... людей Закону Божому, докладаючи всіх зусиль, і самому читанням Божественного писання ... вести паству свою до благочестя; а якщо в парафії з'являться розкольники, їх словом Божим і святих отців писанням... викривати і повертати їх до об'єднання з церквою...» [3, арк.7].

У практичній діяльності священники зобов'язувалися не здійснювати протизаконних шлюбів і не переховувати підозрілих осіб [2, арк.7-9; арк.6-7], а головне, доповідати вищим церковним і поліцейським інстанціям про злочинні наміри щодо імператорської сім'ї і держави та всіляко протидіяти їм [2, арк.9].

Упродовж кінця XVIII – 50-х рр. XIX ст. в єпархії були вжиті заходи, спрямовані на підвищення соціального статусу та фінансово-

матеріального поліпшення православного духовенства. Зокрема, з 22 травня 1801 р. набув чинності указ Олександра I про відміну тілесних покарань щодо священиків і дияконів [13, №19885], які в 1800 р. відновив Павло I [27, с.168]. У 1804 р. їх звільнили від подушних податків, у 1808 р. вони одержали право на придбання не населених земель. З 1819 р. священикам дворянського походження дозволили мати у своєму володінні населені землі (маєтки разом з кріпаками) [27, с.327]. У 1821 р. духовенство єпархії було звільнене від військових постойв, земельного збору, інших міських повинностей, а їх сини, які не обіймали церковних посад, – від рекрутської повинності [14, №28611]. У 1823 р. священикам створили збільшені посадові оклади, заснували пенсійний фонд й створили органи опіки для надання допомоги бідному духовенству з приватних пожертвувань і певних сум із державної казни [16, №29613].

У першій половині XIX ст. продовжувалася практика «спадковості» в духовенстві. Згідно з царськими указами 1808 і 1814 рр. дітей священиків, дияконів та інших духовних осіб з 6-8 років в примусовому порядку заставляли віддавати на навчання до духовних училищ, крім тих, хто мав серйозні фізичні вади або каліцтво. Діти духовенства навіть одружуватися могли тільки з представницями духовного стану [24, с.86]. Завершивши навчання, випускники переважно поверталися додому і ставали дияконами, дяками, паламарями, а пізніше посідали місце батьків або обіймали священицькі посади в інших парафіях. На Поділлі добре відомою була династія Сіцінських, які впродовж 120 років почергово священствували в с. Мазники Летичівського повіту. З їх родини вийшов визначний церковний і громадський діяч, краєзнавець, етнограф, музеєзнавець Євфимій (Юхим) Сіцінський [29, с.6-180].

Для підняття престижу священства була спрямована система державних нагород і заохочень, запроваджених указом імператора Павла I [27, с.168]. Крім орденів, подільське духовенство масово відзначалося різноманітними пам'ятними нагородами. Так, у 1813-1814-х рр. всі священики отримали бронзовий хрест в пам'ять про перемогу Росії над Наполеоном. Серед заохочень були і грошові премії, подарункові релігійні видання, усні подяки [11, арк.39].

У кожній парафії були церковні старости, які виконували функції сполучної ланки між кліром і віруючими, а також допомагали священикам під час богослужінь. Як правило, їх вибирали з чесних і благочестивих парафіян, здібних організаторів на сільських сходах за погодженням із парафіяльними священиками і церковнослужителями, а також з місцевими поміщиками. На виборах обов'язково були присутні благочинні. Обрання церковних старост набувало чинності після затвердження правлячими архієреями [5, арк.3-6, 12-24, 32-48].

У травні 1836 р. в Подільській православній єпархії стараннями архієпископа Кирила, який керував єпархією з 1832 по 1841 роки, була введена посада вікарного єпископа з титулом «Вінницького» з перебуванням його спочатку в Шаргородському монастирі, а потім в Свято-Троїцькому монастирі м. Кам'янця-Подільського [4, арк.4-7]. Вікарій перебував у повному розпоря-

дженні правлячого архієрея та виконував його особисті доручення насамперед щодо перевірки стану справ у парафіях і монастирях. За штатним розкладом, затвердженим Київським військовим, Подільським і Волинським генерал-губернатором у 1842 р., вікарні єпископи почали щорічно одержувати по дві тисячі рублів сріблом, не враховуючи витрат на утримання дияконів, послушників, візників, хористів і канцеляристів [1, арк.1-24].

Висновки. Таким чином, з приєднанням до Росії, на Поділлі була створена Подільська православна єпархія та її розгалужена система. Здійснено перехід уніатів у православ'я та організовано контроль за релігійним життям. Особлива увага спрямовувалася на парафіяльне священство, їх матеріальне становище, духовну та громадську діяльність. Окрім того, церковні органи здійснювали важливу для самодержавства функцію – ідеологічну обробку мирян у дусі великоімперських взірців і духовне виховання мешканців краю згідно з синодальними правилами і принципами.

Православна церква у ті часи, незважаючи на її повне одержавлення, наповнювала не лише духовну, але й побутову сферу подолан. У храмах оголошувалися численні імператорські та урядові укази, губернаторські розпорядження, відповідні документи єпархіального і духовного управліннь, інформацію про події в імперії та світі. Священники згідно з вказівками «зверху» роз'яснювали в храмах суть державних реформ і спростовували чутки, переконували робити щеплення і дотримуватися санітарно-гігієнічних норм, розповідали про новинки науки і техніки, закликали берегти природу, боролися проти пияцтва, пояснювали правила поведінки під час епідемії (чим, до речі, було врятовано життя багатьох тисяч людей). Саме при храмах велася і частина офіційної документації – метричні книги, сповідні розписи тощо, які тепер виступають важливим джерелом історії населених пунктів, окремих осіб.

Тому дослідження цього багатющого архівного матеріалу допомагає підняти завісу забуття над історичною і духовною спадщиною нашого Подільського краю і широко використати її в курсах історії України, релігієзнавства, історії української культури, у краєзнавчо-туристичній роботі, у виховних заходах в освітніх та культосвітніх установах, позашкільних закладах, на олімпіадах та дослідженнях учасників МАН.

Список використаних джерел:

1. Центральний державний історичний архів України у м. Києві (далі – ЦДА України в Києві), ф.237, оп.1, спр.35, 157 арк.
2. ЦДА України в Києві, ф.127, оп.77, спр.14, 12 арк.
3. Державний архів Хмельницької області (далі – Держархів Хмельницької області), ф.315, оп.1, спр.13, 7 арк.
4. Держархів Хмельницької області, ф.315, оп.1, спр.234, 70 арк.
5. Там само. – ф.315, оп.1, спр.364, 62 арк.
6. Там само. – ф.315, оп.1, спр.375, 102 арк.
7. Там само. – ф.315, оп.1, спр.2470, 295 арк.
8. Там само. – ф.315, оп.1, спр.2529, 79 арк.
9. Там само. – ф.315, оп.1, спр.2530, 108 арк.
10. Там само. – ф.315, оп.1, спр.2531, 79 арк.

11. Там само. – ф.592, оп.1, 2, спр.2, 234 арк.
12. Інститут рукописів Національної бібліотеки імені В.І. Вернадського, ф.304, спр.1075, 91 арк.
13. Полное собрание законов Российской империи (далі – ПСЗРИ-1). – СПб., 1830. – Т.ХХVI. – № 19885. – С.655-656.
14. ПСЗРИ-1. – СПб., 1830. – Т.ХХХVII. – № 28611. – С.694-695.
15. ПСЗРИ-1. – СПб., 1830. – Т.ХХХVII. – № 28373. – С.406-408.
16. ПСЗРИ-1. – СПб., 1830. – Т.ХХХVIII. – № 29613. – С.1220-1223.
17. Викул П. Подольские Архипастыри (1795-1895 гг.) / П. Викул // Труды Подол. епарх. ист.-стат. комитета. – Каменец-Подольский : Тип. Под. губерн. правления, 1897. – Вып. VIII. – С.1-197.
18. Неселовский А. Высокопреосвященный Иоанникий, первый православный пастырь Подолии (1795-1819) / А. Неселовский // Подольские епархиальные ведомости. Часть неофициальная. (Далі – ПЕВ). – 1896. – № 40. – С. 799-810.
19. Симашкевич К. К биографии высокопреосвященства Иоанникия, архиепископа Подольского и Брацлавского (1795-1819) / К. Симашкевич // ПЕВ. – 1892. – № 42. – С.777-779.
20. Якубович В. Высокопреосвященный Иоанникий, первый пастырь Подольский и Брацлавский (1795-1819) / В. Якубович // ПЕВ. – 1892. – № 4. – С. 61-69.
21. Блажевич Ю. Високопреосвященніший Іоаннікій (Никифорович-Полонський) та його діяльність по відродженню православ'я Поділля в кінці XVIII – на початку XIX ст. / Ю. Блажевич // Зб. наук. праць за матер. Всеукр. наук.-теорет. конф. «Просвітителі та сповідники Подільської землі: історія та сучасність». – Хмельницький : Вид. Хмельн. ін-ту МАУП, 2008. – С.14-20.
22. Лисий А. Нариси історії Подільської (Вінницько-Брацлавської) єпархії. 1795-1995 / А. Лисий. – Вінниця : Він. єпарх. управління УПЦ, 1995. – 120 с.
23. Минская губерния: государственные, религиозные и общественные учреждения (1793-1917) / сост. Т.Е. Леонтьева. – Мн. : Бел НИИДАД, 2006. – 392 с.
24. Перерва В.С. Православне Надросся у XIX столітті / В.С. Перерва. – Біла Церква : Видавець О.В. Пшонківський, 2004. – 256 с.: іл.
25. Ровінський В. Православ'є на Подолі. Історичні нариси / В. Ровінський, О. Михаңчук. – Кам'янець-Подільський : Дзвін, 1995. – 176 с.
26. Смолич І.К. Історія Русської Церкви. 1700-1917 / І.К. Смолич. – М. : Изд-во Спасо-Преобр. Валаамск. мон., 1996. – Кн.8. – Ч.І. – 800 с.
27. Федоров В.А. Русская Православная Церковь и государство. Синодальный период. 1700-1917 / В.А. Федоров. – М. : Русская панорама. 2003. – 480 с.
28. Цыпин В. Курс церковного права : учеб. пособ. / В. Цыпин. – Клин : Изд-во Фонда «Христианская жизнь», 2002. – 704 с.
29. Юхим Сіцинський в історії та культурі Поділля : зб. наук. праць за підс. Всеукр. наук.-практ. конф. – Кам'янець-Подільський : Кам.-Поділ. держ. ун-т, інф.-видав. відділ, 2004. – 180 с.

Based on archival, documentary and historical materials this study highlights the process of Podillya Orthodox Eparchy's management structures establishment in the late XVIII – 50 years of XIX century according to imperial direction to unification and nationalization of church and religious spheres in accordance with imperialistic and synodical models.

Key words: eparchy, bishop, spiritual consistory, auxiliary bishop, spiritual government, charities districts, clergy, church warden.

Отримано: 17.05.2012